

„...a háború nem hagyta, hogy elmeneküljek”

BESZÉLGETÉS KONTRA FERENCCEL

Kontra Ferenc írói pályája két verseskötettel indult, aztán egy regény következett, majd egymás után jelentek meg novelláskötetei. A költemények között található prózaversek már a novellistát előlegezik? Helyes az a következtetés, hogy megtalálta igazi műfaját?

Engem mindig a történet érdekelt igazán. Bárhol is lapozok bele a verseskötetimbe, fel tudom idézni magamban, hogy miről szólnak, el tudnám mesélni. Megírásukkor azonban fontos volt nekem, hogy éppen ilyenek legyenek. Néha a megélt események, máskor a mondandó kényessége választotta velem a versformát. Ma már sok mindent kimondanék élesben, mégsem jutna eszembe a próza nyelvére fordítani bármely versemet. Köztudott, hogy akkoriban ennek a rejtőzködésnek és a lázadásnak bensőséges hagyománya volt, koncesszionált irodalmi „tolvajnyelve”.

A véletlennek köszönhetem, hogy elkezdtem novellát írni. Elküldtem egy jelíges novellapályázatra a *Csáth a boncolóasztalont*, és nyertem vele. Ettől kezdve tudtam, hogy ez a műfaj meghatározó lesz.

A prózaversek valóban áthajlanak a kisprózába, ennek leginkább tetten érhető nyoma *Break of Day*-ben olvasható.

Nem igazán tudom megítélni, hogy lesz e valaha igazi műfajom. Kétségtelen, hogy a legtöbb elismerést a novelláimmal szereztem eddig. Tény viszont, hogy a legutóbbi könyvem meseregény, az sem titok már, hogy *Hideg eső* címmel verses drámát írtam, melyet Verebes Ernő zenésített meg, 1997-ben lesz a bemutatója, a zentai csata háromszáz éves évfordulóján. A legutóbbi munkám szintén színpadi darab, a *Határsárt* a kaposvári színház felkérésére írtam az 1996-os drámapályázatra '56-ról.

Novelláiban a narrátor tárgyilagossága helyett az átélő líraiságával szólal meg. Így ott lappang továbbra is a költő Kontra Ferencben?

Ezt néha szerettem volna elkerülni, mert a mostani közfelfogás a prózában a líraiságot lazaságként és puhányságként (is) értelmezi. Divatosabb az élesen vágott, érzelmileg visszafogott történet vagy akár a látszólagos cselekménytelenség. Számomra egyenesen kihívás már, hogy a történeteimmel érzelmeket vagy akár indulatokat is kiválsak, és ha költészet kell hozzá, akkor éppen annak az eszköztárhoz nyúlok. Erről a különválaszthatatlanságról most egy konkrét példa jut eszembe: nemrég mutatta be az Újvidéki Televízió azt a tévéfilmet, melyet Petrović Balázs Éva rendező forgatott *Apa helyén* című novellám alapján. Eleinte idegenkedtem a rideg filmnyelvtől, a kamera kíméletlenségétől, mert azt is megmutatja, amit lebegtetni akartam. A filmben pedig dönteni kell alakokról, helyzetekről, színekről.

Zavarban voltam, amikor megnéztem, aztán később többször is. A filmnek éppúgy megvoltak a maga bekezdései, ahogyan a prózának, a négy színész kétségtelenül azonosult szerepbeli önmagával. A történet semmit sem változott, ugyanazt mesélte el a film a képek nyelvén, amit én a novellában. Nemcsak hogy lappangott közben a költészet, hanem tisztán ragyogott, ugyanakkor a szó legnemesebb értelmében megható volt az egész film, végigfutott a hátamon a hideg, egy néző voltam a sok közül. A rendező a kulcsjelenetben kivárta azt a pillanatot, amikor a lélek csendben vándorútra indul. Lehet, hogy az írók abban a hitben élnek, hogy eredményesen elrejthetik valamelyik énünket, adott esetben akár a lírait, akár az epikusat. A jó irodalom azonban nem ismer előítéleteket: szégyellni való én pedig nincs.

Pszichologizáló szándéka (sőt: pszichoanalizáló, mint például az említett Csáth a boncolóasztalon című írásban) felváltja-e a (drávaszögi) szociografikus megfigyelőt, vagy a két dolog békésen megfér egymás mellett egy alkotóban?

Csak a novella felől nézve tudom megítélni a kérdést: azokat tartom erőteljesebbeknek, melyekben lélektani feszültség van. A szociografikusság valóban elsősorban a Drávaszöghöz kötődik, ilyen pl. *A laskói ember* című szöveg is, amely legalább annyira lélektani dráma. De ez fordítva is igaz. A pszichoanalizáló novellák sem nélkülözhetik a szociografikus anyaggyűjtést. Példaként említem a másik Csáth-novellámat, amely a *Nappali ház* 1995/4. számában jelent meg. Azon töprengtem, milyen lett volna Csáth Géza utolsó novellája, ha megírja. Ehhez meg kellett találnom azokat az embereket, akik még emlékeztek rá, ismernem kellett a szobát, fel kellett kutatnom a korabeli fényképeket, tudnom kellett, hol állt a kovácsműhely, amelynek zajai az írónak folyamatos fejfájást okoztak, milyen volt az utca szeptemberben, mert ez a hónap szinte mágikusan, végzetesen végigkísérte Csáth életét. Jellemző volt rá, hogy figuráit, novelláinak és színdarabjainak jeleneit naplójában színesben lerajzolta, ilyen rajzra bukkantam utolsó, eddig ismeretlen orvosi naplójában is. A lélektani és a valóságfeltáró oknyomozásnak ugyanaz a célja: hogy létrehozzon/megalapozzon egy irodalmi szöveget, a kettő találkozása akkor hiteles, ha az olvasó nem érzi fikciónak, és elhiszi nekem, hogy csakis így végződhetett ez a történet.

„Szeptember után nem jöhet több hónap, elfogynak örökre a kikeletet ígérő évszakok” – írja az első Csáth-novellában. Ezzel a sötét tónusú mondattal hőjét jellemzi, az „ópiumszívó álmá”-t, vagy az író saját életérzését mondja ki?

Semmi sem folytatható ugyanott, túl vagyunk az Adytól ismert „minden Egész eltörött” életérzésén. Csak a darabok további erőzójáról beszélhetünk. Úgy török el minden, hogy ne lehessen többé összeilleszteni. Hogy ez a nézőpont mennyire tudatos, erre idézem első verseskötetem indító verséből ezt a sort: „összefüggő partok messze csúsznak”. És erről a címében hiányosan hagyott mondatról szól *Úgy törnek el* című kispróza-kötetem is. A cím egy megtörtént epizódból adódott: a mostani háború során egy elhagyott házba menekültek költöztek, akik arra panaszkodtak őslakos szomszédaiknak, hogy rejtélyes, megmagyarázhatatlan

dolgok történnek a konyhában: egyszer a csésze füle maradt a kezükben, máskor a vizeskancsó esett a földre, anélkül, hogy hozzáérték volna, erre a szomszédok meglepő természetességgel a következő magyarázattal szolgáltak: nem kell csodálkozni rajta, a tárgyak nem tudnak másként tiltakozni az ellen, hogy idegen kezekbe kerüljenek, mint hogy „úgy törnek el”. Itt ennek a történetnek örökre vége van. Képtelenség ezt a mondattöredéket és ezt a novellát folytatni. Nem jöhet újabb évszázak. A legtöbb írás életérzése ilyen, ez azonban nem gátol meg abban, hogy ne kezdődhessen el valahol másutt egy másmilyen történet.

Regényében és novelláiban a lépcsőzetes nyomdai szedés a süllyedésnek, a hanyatlásnak valamilyen tipográfiai kifejezése, esetleg nézőpontváltást jelöl így, vagy valami mást?

Pontosak a kérdésben az értelmezési szintváltások. Eleinte szinte stigmatikus megkülönböztető jele volt ez a prózának, ma már ebben nem vagyok ennyire kizárólagos. Elsődlegesen egy maroknyi nemzetrész elkerülhetetlen süllyedését fejezte ki vizuálisan a sorejtés, ráadásul a fogyatkozás volt a témája a szövegeknek. Erről sokan hangosan beszéltek, nagyon hangzatosan is, tele sztereotip kisebbségi siránkozással, amivel egyes politikusok éppen az ellenkező hatást váltották ki. Ha törvényszerű a hanyatlás, akkor nem az alanyi kinyilatkoztatások szintjén kell ennek az irodalomban megjelennie, hanem a cselekményen és formán keresztül kell tudatosítani. Segítségemre volt ebben az esetben a nyomdai szedés, amely egyébként az értelemszerű tagolás funkcióját is betölti. Ebből adódik a nézőpontváltás, hiszen a dialógusokat, az egymással szemben álló nézeteket is erre a struktúrára „szereltem fel”. És ez a leszakadásos/elszakadásos forma „valami mást” is rejt: az összecsúszthatóságot. Fizikailag a nyomdatechnikában ez egy-egy gombnyomással megoldható, vizuálisan pedig az olvasó számára mindenütt elképzelhető, hogy pontosan minek hol a helye, mi hova csúsztható, hogy vízszintesen legyenek a sorok. Minden mondat pontosan tartozik valahova, érzékelhető, hogy honnan hasadt le. Ahogy a tárgyakban belső törvényszerűség, hogy miért éppen ott és „úgy törnek el”, ahogyan, éppúgy a prózának is belső törvényszerűsége, hogyan tagolódik, milyenek a kisebb darabjai, hogyan kötődnek egymáshoz a részletek, hol vannak a törésvonalak.

A novelláiban fel-felbukkanó apokrif imádságok valamilyen ősi félelmet és egyúttal hitet sugalmaznak, mintegy egybemosva a verset a prózával. A gyermekkor szorongásait idézik ezek a részletek?

Igen. Egészen kis korában rájöhet a gyermek arra, ha felnőtteket imádkozni hall, akkor valami komoly baj lehet. Ezt a szorongást idéztem fel pl. a *Hazát hazudni*-ban. Mivel nem tudtam és nem is szerettem volna a konkrét imádságot a szövegbe másolni, rekonstruáltam helyette egy másikat, amiről emlékezetem szerint az eredeti szólt, és így stílusával beleillett egy hasonló kontextusba.

Eddigi életművében fontos szerepet kapnak a gyerekek (meséskönyvet is írt számukra). A gyermeksors talán fokozottabban tükrözi a kiszolgáltatottságot?

Messzebből indítanám a választ. Mindig is nagy hatással voltak rám azok a művek, melyekben a gyerekszereplőkön keresztül láttatták az eseményeket. Nagyon sok ilyen filmet lehetne sorolni Emir Kusturica *Ház az égből*-től François Truffaut *Négyszáz csapás*ig, ugyanezt a látószöveget fedezhetjük fel William Wordsworth *Heten vagyunk* című költeményében és Friedebert Tuglas *A kis Illimar* című regényében. A legkézenfekvőbb példákkal csak azt akarom illusztrálni, hogy távolról sem ifjúsági irodalomról van szó, és az igazán nagy tragédiák sokszor a gyerek látásmódjával megjelenítve hitelesebbek a felnőttek eseménysoroló előadásmódjánál. Közrejátszik ebben az a körülmény is, hogy a gyerekkor élményei sokkal meghatározóbbak, élesebbek, személyiségformálóbbak. A szemem előtt voltak a mostani háború gyermekei is. Hogy milyenné váltak a felnőttkor hatására, erről szól *A mi búvóhelyünk* című, kisregényszerűen összefüggő novellaciklus.

Saját családom legendái is nagyon érdekesek. Apám történelemtanár volt, és talán éppen ezért lett az, hogy utánajárjon ezeknek. Tudományos búvárkodásával igazolta, ami nemzedékeken át hagyományozódott nálunk: ez pedig a római származás. A birodalom széthullása után maradtak római törzsek az egykori határvidék mentén, katonák is, akik családot alapítottak. Nevük számos összeírásban felbukkan családnévként a történelem során. Külön érdekesség, hogy Laskón a templom az egykori katonai erődítmény bástyáira épült. Egy mediterrán jellegű kőív a hátsó bejáratot díszíti, egy tiszti eskükövet pedig később a templom oldalába építettek. A templom előtt, a dörömbön áll az a Zsolnay-szobor, amiről az egyik kötetem a címét kapta: *Ősök jussán*. Amikor a betűket tanultam, szöveget ütött a fejembe ez a rejtélyes felirat, amire nemigen tudtak a felnőttek magyarázatot adni. Csak tetézte a misztikumot az alagútrendszer, amely az egykori erődítmény alatt hálózatot alkotott. Az én gyermekkoromban még előfordult néhányszor, hogy beomlott egy-egy ismeretlen szakasza, melyből különféle égetett cserépedények darabjai kerültek elő, ezek később a helytörténeti múzeum vitrinjébe kerültek.

Nem állhattam meg, hogy ezeket a kincseket ne adjam át a gyermekolvasóknak, előbb a *Kalendáriumot*, amely a saját gyermekkori történeteimet tartalmazza, köztük az aranyakat fényesítő utolsó római katona laskói legendáját. Legutóbbi könyvem pedig *A halászfiai*, amely meseregény formájában egy kopácsi népmesét dolgoz fel.

Novelláinak egyik központi témája a menekülés. Igazat adhatunk Bakucz Józsefnek, aki amerikai emigrációjában azt írta, hogy „a menekülők századában élünk”?

Valóban, hosszan sorolhatnám a saját családomból a példákat, hogy miért, mikor és honnan kellett menekülnie az elmúlt három emberöltő során. Az volt a legdöbbenetesebb számomra, hogy amikor ezeket az eseményeket lejegyeztem, megjelenésükkor jóslatokká váltak. Volt abban valami kísérteties, hogy 1991-ben ugyanolyan módon ugyanoda menekültek az emberek, mint az előző két háború során; azok az ösvények most is ugyanarra kanyarodnak. A háborús történetek párhuzamba állításáról szól az *Ősök jussán* című novelláskötet, melynek első ciklusa az 1944-es eseményeket dolgozza fel.

Sajnos, nemcsak a mostani a „menekülők százada”. Ács Gedeon Kossuth papjaként szintén az amerikai emigrációban írta legfontosabb művét, a naplóját, melynek a szülőföldről szóló részei a legérdekesebbek. Ugyanazon a „dörömbön” szánkózott gyermekkorában, ahol én. Laskó polgárainak mentalitása és táj-szólása Sztárai óta alig változott. Ott nőtem fel, ahol Sztárai az első magyar nyelvű drámát írta, ugyanarról a Laskóról van szó, ahol a másik Ács fivér, Zsigmond az első magyar nyelvű Hamlet-fordítást papírra vetette. Engem ez a hagyomány indított útnak.

Bori Imre szerint – aki a vajdasági magyar irodalom legavatottabb ismerője – „Kontra Ferenc... erőteljes elbeszélő tehetsége irodalmunknak.” Kihez, kikhez kötődnek a szellemi szálak? A kérdés azért vetődik fel, mert írásaiban nehéz tetten érni más írók hatását.

Nem is törekedtem arra, hogy hasonlítsak bárkire. Csakis a progresszív irodalomnak van értelme: annak, ha az ember még önmagát sem ismétli. Egy életműn belül sem lehet már úgy írni, mint a régi klasszikusok, hogy ugyanazon a szinten gyártja valaki a könyveket, megtorpan valahol, és folyamatosan kiszolgálja a vele kapcsolatos elvárásokat. Én nem szeretném, ha valaki elolvassa a nevemet egy tartalomjegyzékben, az előre tudja, hogy pontosan mire számíthat. Nem mondom le arról, hogy el is kelljen ahhoz olvasni, amit írtam, hogy bárki véleményt tudjon alkotni róla. Nem érdemes még egy ugyanolyan novellát írni, de olyan könyvet sem, amely nem haladja meg valamiben az előzőt. Szükség van arra, hogy az olvasót meglepetések ériék, mert az unalomra semmiféle magyarázat nincsen.

Amit leírok, az általában nem csupán egyetlen korosztályt céloz meg. Most éppen annak örülök legjobban, hogy két egyetemi hallgató szinte egy időben írja ebben a tanévben diplomadolgozatát a könyveimről. Egymástól függetlenül, egyikük Kolozsváron, másikuk Ujvidéken. Mindkét lányt nagyon tehetségesnek tartom, és bízom benne, hogy szakmunkáikat publikálják.

A „szellemi szálak” egyik iránytűje kétségtelenül a publikáció, a folyóiratok. Ahol megjelenek, oda tartozom is valamilyen módon. Hogy milyen kontextusban fordulnak elő írásaim, arra az utóbbi három év egy-egy antológiáját említem most: a 94-es *Szarajevó – egy antológiát* a Magyar Narancs kiadásában, a tavalyi *Élet és Irodalom-antológiát* a Pesti Szalon kiadásában és az idei *Körképet* a Magvető kiadásában. Szerkesztőik is úgy gondolhatták – teljes joggal –, hogy az együtt szereplők között feltételezhető valamilyen szellemi rokonság.

Újvidék, 1996. augusztus 5.

Erdélyi Erzsébet – . Nébel, Iván